

De feestelijke decembermaand staat weer voor de deur. De herfst met paddenstoelen, bessen en vruchten laten we achter ons. De natuur doet het in de koude en donkere tijd rustig aan. De bomen zijn wel kaal maar er is natuurlijk voor de goede observator de komende maanden nog veel te beleven. Mossen en korstmossen zijn er het hele jaar door maar lijken nu meer in het oog te springen. Vogels zijn op zoek naar insectenpoppen, . Wintergasten, zoals de koperwiek en kramsvogel zijn in dit jaargetijde vaak in flinke groepen in de Merwelanden te vinden zijn. Ook de diverse winterbloeiers, zoals Winterjasmijn, Nieskruid en Winterakoniet trekken onze aandacht . Voor onze leden proberen we naast de winterwandelingen een aantal interessante lezingen te organiseren.

De gesprekken met het bestuur van de IVN zijn prettig en constructief. De beide verenigingen hebben veel overeenkomsten. De liefde voor de natuur, zorg voor de natuur en behoud van de natuur zijn stevige gemeenschappelijke uitgangspunten. Door de educatieve programma's van de IVN weet deze vereniging de jeugd interesse bij te brengen voor de natuur. "Wie de jeugd heeft de toekomst", zegt een bekend spreekwoord. Voor de toekomst is het dus belangrijk dat jongeren zich bewust worden van de waarde van een groene en gezonde leefomgeving. Het welzijn en welbevinden van onze (klein)kinderen zijn o.a. afhankelijk van een duurzaam, natuurlijk milieu. De KNNV richt zich naast het beleven en behouden van de natuur meer op het onderzoek voornamelijk in binnen- maar ook in het buitenland. (excursies, werkgroepen, kamperen en natuurreizen) Wat zijn de ontwikkelingen bijvoorbeeld op de Tongplaat of in de Sophiapolder. Als er negatieve trends worden gesignaleerd kunnen we hierover in gesprek met de beheerders. Worden er overtredingen geconstateerd dan schroomt de (landelijk) Vereniging niet om ook juridische stappen te ondernemen. Beide verenigingen hebben het hart op de goede plaats. Zij hebben hoofdzakelijk dezelfde doelen, waarbij de benaderingswijze eigenlijk sterk aanvullend is .

Alle reden om samen verder op te trekken en elkaar beter te leren kennen. In januari willen we daarom ook een gezamenlijke ledenavond organiseren. U wordt dan geïnformeerd over de ontwikkelingen en we proberen ook een boeiende presentatie over een interessant onderwerp uit de natuur te (laten) geven.

Frans Beuvers

Excursie - en lezingen programma t/m april 2016

- 20 januari Gezamenlijke lezingenavond IVN/KNNV. Het bestuur IVN Dordrecht en KNNV Drechtsteden zijn in overleg met elkaar om te komen tot een hechte samenwerking. De eerste aanzet daartoe is het houden van gezamenlijke lezingavonden voor leden en donateurs. De eerste avond zal plaatsvinden op woensdag in de Vrije School aan de Dubbelmondestraat 1 te Dordrecht.
- 3 februari Cursusavond.
- 13 februari Excursie naar het Oostvoornse Meer en naar de Slikken van Voorne. [zie artikel]
- 19 februari Lezingavond over de “middeleeuwse dierentuinen”. De lezing wordt gegeven door Bert Ronhaar.[zie artikel]
- 24 februari Cursusavond.
- 11 maart Algemene ledenvergadering en lezing.
- 16 maart Cursusavond.
- 19 maart Excursie naar de Ventjagersplaten bij Oltgensplaat.[zie artikel]
- 9 april Excursie naar Clingendael bij Den Haag, om daar de stinzeplanten te gaan bekijken. [zie artikel]
- 16 april 77ste Bijenmarkt aan de Reeweg Zuid. Ook hier zal de KNNV weer aanwezig zijn op de natuurmarkt die hier dan gehouden wordt.

IVN Activiteitenagenda t/m april 2016

Wanneer	Tijd	Locatie	Thema
Za 02 jan	10.00	Biezenplaat	
Za 09 jan	13.30	Dordwijk	Koud

Za 16 jan	10.00	Zuid/Tongplaat	Wintergasten en opvetters
Za 06 feb.	10.00	Biezenplaat	Winterlandschap
Za 13 feb.	13.30	Dordwijk	Winterkleuren en verhalen
Za 20 feb.	10.00	De Elzen	Lente in zicht
Za 05 mrt	10.00	Biezenplaat	Lentebode
Za 12 mrt	10.00	Dordwijk	Stinzeplanten
Za 19 mrt	9.00	Oosthaven	Voorjaarsvogels
Zo 20 mrt	13.30	Arboretum	Nieuwe Lente en een nieuw geluid
Za 26 mrt	10.00	Zuid- en Tongplaat	Gefladder tussen knoppen en rietstengels
Za 02 apr	9.00	Biezenplaat	Blauwborst
Za 09 apr	13.30	Dordwijk	Voorjaar

In **Zwijndrecht** kunnen kinderen elke eerste zaterdag van de maand terecht in 't Weetpunt, Develpad 169 te Zwijndrecht, van 13.00 tot 15.00 uur.

Informatie: Lidy van der Lans-Exler; 078 - 681 26 29

Vertrek excursies:

Landgoed Dordwijk: Ingang Dordwijklaan, aanmelden verplicht bij Elly den Hartogh; 078 - 616 67 80.

De Elzen en Hooge Biezenplaat: Vanaf parkeerplaats " De Viersprong", Kruising Oude Veerweg/Noorderelweg.

Voor meer informatie en aanmelding, kunt u contact opnemen met Leo Nennie: 078 - 6173 933 of leonennie@knplanet.nl

Komende excursies in het vierde kwartaal 2016

De Slikken van Voorne op 13 februari 2016

Het uitgestrekte natuurgebied de Slikken van Voorne (474 ha) ligt ten westen van Oostvoorne ten zuiden van de eerste Maasvlakte. De Maasvlakte werd in de jaren zestig vorige eeuw aangelegd, als uitbreiding van het Rotterdamse havengebied. Het gebied heeft altijd bloot gestaan aan getijdenwerking, maar door het opspuiten van de Maasvlakte verdween de dynamiek voor een belangrijk deel uit dit gebied. Het was een verrassing dat aan de zuidkant van de opgespoten vlakte een nieuw kustlandschap is ontstaan. De geulen en zandplaten bleken belangrijk voor de verdere natuurlijke ontwikkeling van het

gebied. In de zeventiger jaren was het een vlak slikgebied waar de getijden nog goed merkbaar waren. Al snel verschenen er bijzondere planten, zoals parnassia en de vleeskleurige orchis. Ook de slikken werden snel bevolkt door steltlopers zoals de wulp, scholekster en standlopers. De natuurlijke ontwikkeling is daarna door gegaan en momenteel vinden we er o.a. melkkruid, zeeaster, schorrekruid en zilte schijnspurrie. In de wadachtige bodem leven veel bodemdiertjes die een rijke voedselbron vormen voor de vele vogels. Dit relatief jonge natuurgebied is de moeite waard om te bezoeken.

Foto Zuid-Hollands Landschap

Landgoed Clingendael op zaterdag 9 april 2016

Het woord “landgoed” zegt het al: Clingendael is een park van stand. En met recht. Het park heeft een rijke historie. Welke ingang je ook neemt, je proeft direct de sfeer van grandeur. De combinatie van historie en majestueuze natuur. Bij de ingang aan de Van Alkemadelaan wandel je Clingendael binnen over een dijk met aan weerskanten prachtig grote beuken. Bij de ingang aan de Wassenaarseweg ga je het landgoed op over de statige oprijlaan naar het landhuis. Wat een entree!

Maar ook als je Clingendael verder inloopt: overal vind je sporen van oude tijden en kom je natuur tegen die daar naadloos op aansluit. In de aanleg van de tuinen, de waterlopen, in de leeftijd van de bomen, in overblijfselen van de historie. Er is van alles te ontdekken en te genieten. Je kunt, met enige fantasie, je helemaal voorstellen hoe de dames en heren vroeger over de paden flaneerden. Die sfeer wordt opgeroepen.

Clingendael is echt een wandelpark. De meeste paden zijn verhard en daardoor is het park heel toegankelijk voor rolstoelgebruikers en kinderwagens.

Het landgoed Clingendael maakt helemaal waar dat het één van de mooiste landgoederen van Nederland is. Laat het niet aan je voorbij gaan!

Biodiversiteit

Natura 2000 -wandeling

Op zaterdag 19 september 2015 heeft de KNNV-Drechtsteden de tweejaarlijkse Natura 2000 wandeling in samenwerking met het Biesboschcentrum georganiseerd. De ochtendwandeling had een hoog KNNV-gehalte. De geur van de Reuzenbalsemien (*Impatiens glandulifera*) heeft ons de hele wandeling begeleid. Daarnaast zagen we de wonderschone knalrode bessen van de Gelderse roos (*Viburnum opulus*) hangen en ook de rijpe hobbellen (*Humulus lupulus*) deden ons aan een heerlijk glas bier denken. Halverwege de wandeling werden we door de vrijwilligers van de Biesbosch bijgepraat over hun werkzaamheden aan de woningen van de griendwerkers, die hier in de vorige eeuw nog actief waren. Ook het roefje in de door de vrijwilligers opgeknapte schuit gaf een goed beeld van het leven van deze beroepsgroep. Het gebied krijgt langzaam maar zeker een relatief uniforme vegetatie die overheerst wordt door schietwilg (*Salix alba*), brandnetel (*Urtica dioica*) en reuzenbalsemien.

Griendwerkershuisje vóó1926

Kwamen wij vorig jaar in september 2014 nog Knikkend tandzaad (*Bidens cernua*) en poelruit *Thalictrum flavum*) tegen tijdens deze overigens heerlijke wandeling zijn we deze soorten niet meer tegen gekomen.

Uiteraard leverde de middagwandeling weinig nieuwe inzichten op.
FB

Lezingen in het eerste kwartaal 2016

DE MIDDELEEUWSE DIERENTUIN

Een ongelijke beer wil niemand wezen, maar waar komt deze uitdrukking vandaan? In de beestenboeken uit de Middeleeuwen vindt u het antwoord. Trouwens ook de krokodillentranen en de zwanenzang zijn zegswijzen die je uitgelegd vindt in zogenaamde bestiaaria uit de 13^e eeuw. Jacob van Maerlant heeft zo'n dierenencyclopedie uit het Latijn vertaald in het Nederlands: "Der Naturen Bloeme". Omdat een edelman ridder Van Cats al die leuke wetenswaardigheden over dieren

niet kon lezen, hij verstond geen Latijn, gaf hij de dichter Jacob opdracht dat dierenboek te vertalen in de volkstaal. In de lezing zal worden ingegaan op die biologie uit de Middeleeuwen. We zien aan de hand van zelfgemaakte dia's afbeeldingen van leeuwen, tijgers, walvissen, vleermuizen en katten uit interieurs van middeleeuwse kerken en horen de daarachter liggende verhalen. Ook fabeldieren als de zeemeermin en eenhoorn komen aan bod. Al met al een zeer interessante dierentuin met opzienbarende verhalen.

Werkgroep Vlinders en Libellen van de KNNV Drechtsteden.

Werkgroep Natuur van de KNNV Drechtsteden.

Wandelen met de KNNV Natuurwerkgroep in 2016

Twee jaren nu al inventariseren we als **Natuurwerkgroep** van de KNNV-afdeling Drechtsteden de natuur op het Eiland van Dordrecht. Dat doen we eenmaal per maand in de periode maart - november en in enkele geselecteerde gebieden, zodanig dat je daar één ochtend bezig kunt zijn. We bekijken niet alleen de planten, maar alles wat we tegenkomen op onze wandeling, dus ook vogels, vlinders, libellen, paddenstoelen etc. Ik heb hiervan de coördinatie op mij genomen, en vorig jaar deden gemiddeld 5 personen mee; ik hoop dat er in 2016 nog meer mensen mee gaan doen. Dat hoeft niet bij elke wandeling, dat kan ook incidenteel. Blijf niet thuis, loop eens een keer mee !

In een volgende Spindotter zal een verslag verschijnen van onze waarnemingen tot nu toe, en daar zitten heel interessante zaken bij.

Op iedere **eerste maandag** van de maand wandelen we op een locatie op het Eiland van Dordrecht en bekijken we de natuur ervan.

De wandelingen beginnen om 9 uur en duren tot circa 12 uur.

Maar let op ! Als het 's morgens om half negen regent of buiig is en verwacht wordt dat het niet spoedig droog wordt, gaat de wandeling niet door en proberen we het op de **tweede maandag** van de maand opnieuw.

De planning voor 2016 is als volgt:

Januari	Geen wandeling.
Februari	Geen wandeling.
Maart	De Elzen, verzamelen bij restaurant De Viersprong.
April	Oosthaven, verzamelen bij de ingang van het natuurpad.
Mei	Louisa Cannemanspolder, startpunt ingang volkstuincomplex aan de Zeedijk.
Juni	Polder De Biesbosch, verzamelen bij restaurant De Viersprong.
Juli	Zuidhaven, verzamelen parkeerterrein Zuidhaven.
Augustus	Tongplaat en Zuidplaatje, verzamelen parkeerterrein
Zuidhaven.	
September	Oosthaven, verzamelen bij de ingang van het
natuurpad.	
Oktober	Dubbelmonde / Overkamp, startpunt parkeerterrein Overkampweg t.o. politiebureau.
November	De Elzen, verzamelen bij restaurant De Viersprong.
December	Geen wandeling.

Iedereen is van harte welkom op deze wandelingen, hoe meer kennis des te beter is de inventarisatie.

Gerard Verroen.

Werkgroep Sophiapolder van de KNNV Drechtsteden.

Sophiapolder

De werkgroep heeft ook het afgelopen jaar de Sophiapolder regelmatig bezocht. Naast de bekende en eerder in de polder aangetroffen soorten zoals Kleefkruid (*Galium aparine*), Smeerwortel (*Symphytum officinale*) en Moerasandoorn (*Stachys palustris*) hebben we ook

Smeerwortel

voor de Sophiapolder nieuwe soorten gevonden, zoals o.a. Klein vlooienkruid (*Pullicaria vulgaris*), Hopwarkruid (*Cuscuta lupuliformis*), Rood guichelheil (*Anagallis arvensis*), Fraai duizendguldenkruid (*Centaurium pulchellum*) Kattendoorn (*Ononis spinosa*), Zandteunisbloem (*Oenothera deflexa*) en Kompassla (*Lactuca seriola*). De bermen in de polder ontwikkelen zich goed, vooral de planten die niet door ganzen gegeten worden, zoals Koninginnekruid, (*Eupatorium cannabinum*), Gewone engelwortel (*Angelica sylvestris*) en Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*).

Ook voor 2016 heeft de werkgroep Sophiapolder weer een uitgebreid midweekprogramma. (Zie elders in deze Spindotter) We zoeken nog enthousiaste leden die mee willen helpen, zowel op de Sophiapolder als bij de andere wandelingen.

Het was bijzonder leuk dat Koos van der Vaart, als mossendeskundige in onze vereniging, deze interessante en complexe plantengroep in de Sophiapolder heeft geïnventariseerd. Koos zal t.z.t. een verslag maken van zijn bevindingen, maar hier alvast een voorproefje.

Bossig spitsmos (Foto Koos van der Vaart)

Ook Koos heeft naast algemene soorten zoals Gewone haarmuts (*Orthotrichum affine*) Gewoon muursterretje (*Tortula muralis*) enkele bijzondere soorten ontdekt. Ik noem hier bijvoorbeeld Rivierpluisdraadmos (*Amblystegium fluviatile*) Scharlakenknolknikmos (*Bryum klinggraeffii*) en Bossig spitsmos (*Cirriophyllum crassinervium*).

Wij zijn uiteraard benieuwd naar het definitieve verslag van Koos. Wij hebben begrepen dat het Zuidhollands Landschap ook geïnteresseerd is in de bevindingen.
F.B.

Excursieprogramma 2016

Programma 2016

Werkgroep Sophiapolder

Datum	Tijd	plaats	Onderwerp
7 april	10.00 -13.00 uur	Sandelingen Ambacht	Vogels
14 april	10.00 -13.00 uur	Donckse bos	Stinseplanten
20 april	13.30 -16.00 uur	Sophiapolder	inventarisatie

19 mei	10.00 -13.00 uur	Arboretum Zwijndrecht	Insecten
15 juni	13.30 -16.00 uur	Sophiapolder	Inventarisatie
23 juni	10.00 -13.00 uur	Arboretum	zoetwaterfauna
7 juli	10.00 -13.00 uur	Hoge Nesse	wandeling
3 augustus	13.00 -16.00 uur	Sophiapolder	Inventarisatie
8 september	10.00 -13.00 uur	Alblasserbos	paddenstoelen
13 oktober	10.00 -13.00 uur	Noordpark Ridderkerk	Saprofyten

Informatie en opgave Frouke Esscher 078 - 6813347

Rubriek Bijzondere Waarnemingen

In de KNNV-Drechtsteden zitten veel enthousiaste natuurliefhebbers en natuurfotografen. We lopen met zijn allen heel wat uren in allerlei mooie natuurgebieden. Dat kan in Nederland zijn of wat verder weg. Ongetwijfeld nemen we met zijn allen heel vaak bijzondere zaken waar. Een boeiend insect, mooie bijzondere planten, vogels of misschien een rover die 'n prooi te grazen neemt. Het is misschien de moeite waard voor andere leden van de Vereniging, om hier iets over te publiceren. Dat kan een korte beschrijving van de waarneming zijn of een mooie foto. Wij willen dan in iedere Spindotter een of meerdere inzendingen publiceren. U kunt uw bijdrage mailen aan Hein Ruiters, de secretaris.

Hieronder ziet u uw voorzitter bij een bijzondere reuzenboleet in Frankrijk. Uiteraard is het de bedoeling om echte bijzondere waarnemingen te melden .

Wij, en natuurlijk ook de andere leden van de vereniging, zijn benieuwd wat u allemaal tegenkomt op uw tochten in de natuur!

FB

Excursieverslagen

Verslag excursie De Brand op 15 augustus 2015

Met z'n drieën reden we vandaag naar Brabant, naar Udenhout, waar we tegenover café Boslust parkeerden; het was somber weer, maar droog en koel.

De Brand is gelegen ten zuiden van de Loonse en Drunense duinen en is een nat, drassig gebied waar laarzen geen overbodige luxe zijn. De paden vertonen diepe sporen van de voertuigen waarmee hier onderhoud gepleegd wordt.

En in die sporen staat meestal water, zo ook vandaag na de overvloedige regen van enkele dagen terug.

In het begin leidde het bospad door een gemengd bos met veel larken en loofbomen, waar Hennepnetels groeien en Brede stekelvarens; op een oude boomstronk ontdekten we enkele mooie paddenstoeltjes, de Kleine stinkzwam (*Mutinus caninus*) én de Zomerhoutzwam (*Polyporus ciliatus*). Ook zagen we de eerste Aardappelbovisten (*Scleroderma*

citrinum), Parelamanieten (*Amanita rubescens*) en Roodbruine slanke amanieten (*Amanita fulva*). Op een oude boomstam groeide Oesterstam (*Pleurotus ostreatus*) én Zwarte knoopzwam (*Bulgaria inquinans*). Langs het pad stond veel Valse salie.

Op een open grasveldje omgeven door braamstruiken hielden we een koffiepauze; in die braamstruiken hadden we eerst naar Boomkickers gezocht, maar niets gevonden. Aan de andere kant van het veldje zagen we iemand staan en foto's nemen, dus gingen we er na onze koffiepauze ook eens kijken. En inderdaad, er waren enkele Boomkikkertjes te zien zittend op de stengels van de Braamstruiken waar ze zich plat tegenaan drukten. Door hun groene kleur zijn ze maar moeilijk te ontdekken.

Verderop kwamen we langs enkele weitjes waar houtrillen aangelegd waren; ook hier hebben we even gezocht, maar geen Boomkikker gevonden. We wandelden langs de Zandleij, een gegraven watergang met stromend water, die ooit is aangelegd om het gebied te ontwateren. Meestal kun je hier diverse Libellen en Juffers zien, maar daarvoor was het nu te koel, somber en te winderig, wel zagen we een paar juffertjes vliegen, maar we konden ze niet op naam brengen. Verderop langs het pad ontdekten we Brede wespenorchis en Wolfspoot.

We wandelden nu over een zeer nat bospad, waar Bospaardenstaart groeide. Verderop lunchten we gezeten op een boomstam, om daarna via een minder nat pad terug te lopen naar het vertrekpunt waarbij we onderweg nog enkele Grote stinkzwammen (*Phallus impudicus*) zagen. Om twee uur waren we weer bij de auto en aanvaardden we de terugreis naar Dordrecht.

Gerard Verroen.

Verslag excursie Loonse en Drunense Duinen op 26 september 2015

Het was vandaag mooi weer en veel mensen gingen naar de Efteling, zodat het vanaf Waalwijk druk was op de weg. Maar rond tien uur waren we bij restaurant De Roestelberg en begon onze wandeling; we waren met z'n zevenen. In het begin was het nog erg druk, vooral veel mensen die sportief bezig waren: joggen, fietsen, nordic walking, paardrijden etc., maar wij waren op een andere manier sportief bezig, turend naar de grond op zoek naar planten, insecten en paddenstoelen.

We volgden over het zand de bosrand, zodat we voortdurend het stuifzand rechts van ons zagen en in de bosrand de flora en fauna bekeken. Al spoedig zagen we de eerste Parelamaniet (*Amanita*

rubescens) en even later een Roodsteelfluweelboleet (*Xerocomus chrysenteron*), in het stevige zand groeide massaal Buntgras en langs de bosrand vloog een Rode Heidelibel. Nu volgden meer paddenstoelen achter elkaar: de Roodbruine slanke amaniet (*Amanita fulva*), de Gewone krulzoom (*Paxillus involutus*), het Oranjegeel trechtertje (*Rickenella fibula*), de Kastanjeboleet (*Xerocomus badius*), de Gewone fopzwam (*Laccaria laccata*), de Rimpelende melkzwam (*Lactarius theiogalus*) en de Dennenvlamhoed (*Gymnopilus penetrans*). Opvallend veel sprinkhanen, Knopsrietje (*Myrmeleotettix maculatus*), en ook Boskrekels (*Nemobius sylvestris*) sprongen en liepen hier rond, er groeide Zandzegge en er bloeide Herfstleeuwetand en we zagen een Kleine vuurvlieder vliegen.

Rustig struinend over dit mooie stuifzandgebied ontdekten we nog een Geelbruine plaatjeshoutzwam (*Gloeophyllum sepiarium*), de Valse hanekam (*Hygrophoropsis aurantiaca*), de Kaneelkleurige melkzwam (*Lactarius quietus*), de Bloedweizwam (*Lycogala epidendrum*) en op dennenkegels de Sparrenkegelzwam (*Strobilurus esculentus*).

Ook de Levermelkzwam (*Lactarius hepaticus*), de Koningsmantel (*Tricholomopsis rutilans*), de Papilmycena (*Mycena vitilis*), de Franje vlekplat (*Panaeolus sphinctrinus*) en de Bruine ringboleet (*Suillus luteus*) werden gezien. We liepen door tot aan het gebied met de Struikheide, waar we nog een Heivlieder konden bewonderen en een jonge Hagedis zagen wegschieten. Ook ontdekten we gaatjes in het zand en daarin bleken de larven van de Mierenleeuw (*Myrmeleon formicarius*) te zitten en Graafwespen; Knoopwespen zagen we eveneens veelvuldig, die blijken te jagen op vliegen, kevers en zandbijen. Hier bij de heidestruiken hielden we een korte lunchpauze, waarna we de bosrand opzochten en door het bos terugliepen richting het restaurant en de parkeerplaats.

Nu kwamen we duidelijk andere paddenstoelen tegen: de Vliegenzwam (*Amanita muscaria*), de Narcisamaniet (*Amanita gemmata*), de Houtknotszwam (*Xylaria polymorpha*), de Gewone zwavelkop (*Hypholoma fasciculare*), de Roestvlekkenzwam (*Collybia maculata*), de Paarse korstzwam (*Chondrostereum purpureum*), de Geelwitte russula (*Russula ochroleuca*) en de Regenboog russula (*Russula cyanoxantha*), de Blauwe kaaszwam (*Spongiporus caesius*), de Melksteelmycena (*Mycena galopus*) en de Zandpadvezelkop (*Inocybe lacera*). Het werd weer drukker op ons pad en de parkeerplaats stond helemaal vol.

Wij waren om drie uur bij de auto's terug en met een hoofd vol paddenstoelen en bijzondere insecten aanvaardden we de terugreis naar Dordrecht.

Gerard Verroen.

Verslag excursie Ulvenhoutse Bos op 17 oktober 2015

Het Ulvenhoutse Bos gelegen ten zuidoosten van Breda, is voor onze afdeling een nieuw excursie gebied, dat wil zeggen de laatste 15 jaren zijn we hier niet op excursie geweest, en daarom zijn we benieuwd wat we vandaag aan bijzonderheden zullen ontdekken, waarbij in deze tijd van het jaar de nadruk zal liggen op de aanwezige paddenstoelen. We waren met acht deelnemers, dus genoeg ogen om paddenstoelen en andere interessante zaken te ontdekken.

Na de auto's geparkeerd te hebben op de asfaltweg die dwars door het bos leidt begon onze wandeling in een zeer nat gebied, niet alleen omdat het recent nog geregend had, maar ook omdat de waterstand in dit deel van het bos bewust zeer hoog gehouden wordt, waardoor er vernatting van de natuur optreedt, wat weer te zien is aan hoge, dode bomen die in het water staan. Toch vonden we hier al onze eerste paddenstoelen: overal Gewone fopzwammen (*Laccaria laccata*), Gewone glimmerinktzwam (*Coprinus micaceus*), Amethystzwam (*Laccaria amethystea*), Gewone krulzoom (*Paxillus involutus*), Helmmycena (*Mycena galericulata*) en de Rimpelende melkzwam (*Lactarius theiogalus*).

Bij het fietspad aan de westzijde van het bos aangekomen volgden we dit enige tijd; hier was het droger en zagen we Wintereiken langs het pad staan evenals de volgende paddenstoelen: Geelwitte russula (*Russula ochroleuca*), Zwartpurperen russula (*Russula undulata*), Aardappelbovist (*Scleroderma citrinum*), Gele knolamaniet (*Amanita citrina*), Stevige braakrussula (*Russula mairei*), Kastanjeboleet (*Xerocomus badius*), Gewone botercollybia (*Collybia butyracea*), Sombere honingzwam (*Armillaria ostoyae*), Parelamaniet (*Amanita rubescens*), Rossige melkzwam (*Lactarius rufus*) en Roestvlekkenzwam (*Collybia maculata*). Op de takken en boomstronken groeiden Gewone zwavelkop (*Hypholoma fasciculare*), Takruitertje (*Marasmiellus ramealis*), Gele korstzwam (*Stereum hirsutum*), het Week oorzwammetje (*Crepidotus mollis*), de Waaierkorstzwam (*Stereum subtomentosum*), de Geweizwam (*Xylaria hypoxylon*) en de Boompuiet (*Ptychogaster albus*), maar ook de Houtknotszwam (*Xylaria polymorpha*) was aanwezig.

Heel mooi en door ons nog maar weinig gezien waren de prachtig donkerrode, kleine besjes van het Dalkruid, net glanzende rode kraaltjes, dat nog te herkennen was aan de twee blaadjes aan het steeltje.

We verlieten het fietspad net voor de bebouwing van Ulvenhout en kwamen nu eerst door een strook met jonge eiken en berken en verderop een terrein met hoge, donkere Douglassparren (te herkennen

aan de naar sinaasappelen ruikende naalden bij wrijving). Op een kegel van deze spar ontdekten we kleine paddenstoeltjes, de Muizenstaartzwam (*Baeospora myosura*). Het Eikenbladzwammetje (*Collybia dryophilla*), de Grote bloedsteelmycena (*Mycena haematopus*), de Witsteelfranjehoed (*Psathyrella piluliformis*), de Roodbruine slanke amaniet (*Amanita fulva*), de Witschubbige gordijnzwam (*Cortinarius hemitrichus*), de Zwarte melksteelmycena (*Mycena galopus* var. *nigra*), de Tweekleurige vaalhoed (*Hebeloma mesophaeum*) en de Gewone heksenboleet (*Boletus erythropus*) vonden we hier, terwijl op de takjes en de stronken de Oranje druppelzwam (*Dacrymyces stillatus*), het Gewoon elfenbankje (*Trametes versicolor*), de Doolhofzwam (*Daedalea quercina*), de Paardenhaartaailing (*Marasmius androsaceus*), de Rode zwavelkop (*Hypholoma sublateritium*), de Grijze buisjeszwam (*Bjerkandera adusta*), de Paarse dennenzwam (*Trichaptum abietinum*), de Paarse korstzwam (*Chondrostereum purpureum*), de Oranje aderzwam (*Phlebia radiata*) en het Gewoon meniezwammetje (*Nectria cinnabarina*) groeiden. Dit sparrenbos ging over in een gedeelte met jonge Haagbeuken en wat Berken waar we Slijmerige blekerik (*Pholiota lenta*), Haagbeukmelkzwam (*Lactarius circellatus*) en Graskleefsteelmycena (*Mycena epipterygia*) vonden.

We staken de asfaltweg over en kwamen in een deel met Dennen en Sparren terecht en uiteindelijk, aan de oostzijde van het bos bij de weilanden die verderop grenzen aan de A27. We liepen door de bosrand met forse Beuken noordwaarts en kwamen bij een beek, de Broekloop, die vanaf hier de bosrand volgde en hier en daar meanderde. En daar stonden enkele Vliegenzwammen (*Amanita muscaria*). In dit deel ontdekten we de Stekeltrilzwam (*Pseudohydnum gelatinosum*), de Pagemantel (*Cortinarius semisanguineus*), de Valse hanekam (*Hygrophoropsis aurantiaca*), de Donkere lakzwam (*Ganoderma carnosum*), de Pijpknotszwam (*Macrotyphula fistulosa*), Bundelmycena (*Mycena arcangeliana*) en Dennenvlamhoed (*Gymnopilus penetrans*).

Door nu weer westwaarts te gaan kwamen we bij ons startpunt terug en keerden we huiswaarts met de wetenschap dat we alleen vandaag al zeker 57 soorten paddenstoelen hadden gevonden wetende dat dit maar een momentopname was. Al met al een interessant gebied voor paddenstoelenliefhebbers.

Gerard Verroen.

Verslag excursie Boswachterij Dorst op 14 november 2015

Het aantal deelnemers van deze excursie bedroeg 11 en allen waren geïnteresseerd in paddenstoelen. Bij aanvang van de wandeling scheen er nog een waterig zonnetje, maar tegen het eind van de excursie was de zon verdwenen en viel de eerste regen, bovendien stond er vandaag een stevige wind waardoor het waterkoud aanvoelde. Kortom prima weer voor deze herfstexcursie, want het was zeer rustig in het bos, zodat we op ons gemak de paddenstoelen op naam konden brengen én fotograferen.

We begonnen de wandeling op de parkeerplaats net na de spoorwegovergang in Dorst en liepen door een dennenbos richting vennen. Onderweg ontdekten we op dode stammetjes de volgende paddenstoelen: Groene schelpzwam (*Sarcomyxa serotina*), Witte bultzwam (*Trametes gibbosa*), Week oorzwammetje (*Crepidotus mollis*), Doolhofzwam (*Daedalea quercina*) en Paarse dennenzwam (*Trichaptum abietinum*). Langs het pad vonden we Regenboog russula (*Russula cyanoxantha*), Dennenvlamhoed (*Gymnopilus penetrans*), Narcisamaniet (*Amanita gemmata*) en Dennenvoetzwam (*Phaeolus schweinitzii*).

Op een open plek met veel mos en kort gras hielden we een koffiepauze. Hier was veel te zien, de Rimpelende melkzwam (*Lactarius theiogalus*), de Dadelfranjehoed (*Psathyrella spadicea*), het Paarsharttrechtertje (*Rickenella setipes*), de Koeienboleet (*Suillus bovinus*) en de Zwarte kluifzwam (*Helvella lacunosa*).

Vervolgens ging het richting waterpartij, waar we het Gewoon vuurzwammetje (*Hygrocybe miniata*) en de Roodgerande houtzwam (*Fomitopsis pinicola*) zagen en meerdere malen de Rupsendoder (*Cordyceps militaris*). We wandelden eerst langs het water en hielden er een lunchpauze. Daar zagen we niet alleen Rupsendoders, maar ook Winterhoutzwam (*Polyporus brumalis*), Vermiljoenhoutzwam (*Pycnoporus cinnabarinus*), Roodporiehoutzwam (*Daedaleopsis confragosa*) en de Witsteelfranjehoed (*Psathyrella piluliformis*). Na de lunchpauze liepen we om de waterpartij heen en zagen we aan de overkant ervan de Stekeltrilzwam (*Pseudohydnum gelatinosum*), veel Sombere honingzwammen (*Armillaria ostoyae*), de Zwartwordende stuifzwam (*Lycoperdon foetidum*), de Witschubbige gordijnzwam (*Cortinarius hemitrichus*) en de Teervlekkenzwam (*Ischnoderma benzoinum*). Hierna kwamen we weer in het dennenbos en via een andere route door het bos gingen we richting parkeerplaats; de Paarse schijnridderszwam (*Lepista nuda*) stond zichtbaar mooi te wezen langs

het pad. Om twee uur vertrokken we weer richting Dordrecht, in de lichte regen nu. Totaal hadden we ruim 4 km afgelegd. Gerard Verroen.

KNNV - Reizen 2016

Overzicht van de KNNV-reizen in 2016. De reizen voor 2016 (en één voor 2017 !) zijn allen uitgewerkt en staan hieronder weergegeven. Inschrijven voor de reizen is vanaf heden mogelijk. Alle reizen in het overzicht over 2016 zijn op basis van 2-persoonskamers. Afhankelijk van de accommodatie zijn 1-persoonskamers beschikbaar. Hiervoor geldt een toeslag, die soms al bij de reisbeschrijving vermeld staat. Bij de reizen met een (*) achter de reissom (en bij "opmerkingen") geldt dat de genoemde reissom onderhevig kan zijn aan koers- en brandstofprijzfluctuaties.

Reis- nr.	Bestemming	Thema	Reisbegin	Da- gen	Opmerkinge n
M-1	<u>Zuid-Italië</u>	Planten, landschap	17 april	13	(*)
M-2	<u>Spanje, Extremadura</u>	Vogels	21 april	10	(*)
M-3	<u>Frankrijk, Elzas</u>	Planten, landschap	7 mei	9	
M-5	<u>Italië, Abruzzes</u>	Planten, landschap	1 juni	10	(*)
M-6	<u>Wit-Rusland</u>	Algemene natuur	6 juni	12	(*)
M-7	<u>Hongarije, Bükk- gebergte</u>	Vlinders	25 juni	11	
M-8	<u>Zweden, Gotland</u>	Planten, geologie en cultuur	26 juni	15	

M-9	<u>Oostenrijk, Gross Venediger</u>	Alpenplanten, algemene natuur	1 juli	11	
M-11	<u>Polen, noord-oost</u>	Paddestoelen, landschap	17 september	10	(*)
M-12	<u>Sri Lanka</u>	Vogels, algemene natuur, cultuur	12 november	16	(*)
Z-1	<u>Namibië</u>	Natuur, landschap	april 2017	17	

Toelichting zwaartecategoriën:

1 Reizen toegesneden op oudere KNNV-ers. Dagelijks 6 kilometer kunnen lopen met hoogteverschillen van maximaal 300 meter.

2 Tochten tot 15 kilometer per dag. Hoogteverschillen van maximaal 500 meter. Soms korte steile, stenige paden. Goede (wandel-)conditie noodzakelijk.

3 Tochten tot 20 kilometer, vaak stenige steile paden.

Hoogteverschillen van maximaal 1000 meter klimmen en dalen per dag. Prima conditie noodzakelijk.

Voor een aantal reizen moet de deelnemer rekening houden met de mogelijkheid, besmet te raken met een ziekte. Gedacht kan worden aan de beet van teken (ziekte van Lyme, encephalitis) en de steek van muggen (bv. malaria in tropische landen). De GGD is de aangewezen instelling om preventieve inentingen te halen. U kunt controleren, welke inentingen per land worden aanbevolen via de website van de GGD, <http://ggdreisvaccinaties.nl>

Het verzorgen van inenting blijft een verantwoordelijkheid van de deelnemer zelf.

- Kijk op : <http://www.knnv.nl/arc/reizen-2016#sthash.tle5QCUo.dpuf>

Vervolg cursus “Natuur in de Drechtsteden” in het voorjaar 2016

Om een vervolg te geven aan de cursus “Natuur in de Drechtsteden” is besloten om in het voorjaar van 2016 een cursus van drie avonden te gaan organiseren. De onderwerpen die in deze cursusavonden aan de orde zullen komen zijn bomen.

Bomencursus KNNV-Drechtsteden

Heeft u de afgelopen herfst ook zo genoten van al die bomen in hun kleurige herfststooi, dat zonnige geel, warme rood of winterse bruin? Wat een verscheidenheid aan bomen hebben we toch. Maar herkennen en kennen we die bomen wel? Wat weten we van de groeiplaats en de grond waarop ze groeien? Hoe ontstaat die bladverkleuring en waarom alleen in de herfst? En hoe zit het met de ecologie van de bomen: welke dieren maken gebruik van die boom, welke planten groeien er in de buurt, welke paddenstoelen horen bij een boom? Heel veel vragen waarop u nu een antwoord kunt krijgen.

Want onze afdeling start binnenkort weer een **Bomencursus**, die bedoeld is voor iedereen die geïnteresseerd is in bomen. Naast drie lesavonden, waarin ook geoefend wordt in het herkennen van bomen, is er ook een excursie waarbij de bomen in hun natuurlijke omstandigheden bekeken worden.

In de theorielessen wordt onder andere ingegaan op de bestuiving van bomen, de opbouw van een bos, de flora en fauna en de ecologie van een bos. Met behulp van een knoppentabel wordt geoefend in het op naam brengen van bomen.

De lessen worden gegeven in het gebouw de Waterjuffer van het NMC-Weizigt, Van Baerleplantsoen 30 te Dordrecht:

- theorielessen op 3 februari, 17 februari en 3 maart van 20.00 tot 22.00 uur.
- buitenles op zaterdag 12 maart van 9 tot circa 12 uur.

De prijs voor deze cursus bedraagt € 45,- inclusief een kennismakingslidmaatschap van onze KNNV-afdeling. Voor KNNV- en IVN-leden is de prijs € 35,-
U kunt zich tot 27 januari 2016 voor deze cursus aanmelden per e-mail: penningmeester@drechtsteden.knnv.nl of per telefoon bij Gerard Verroen : 078 - 617 86 80.

Gehoord en gelezen

grassen, cypergrassen en russen herkennen

- **Auteur:** Arie van den Bremer
- **Prijs:** € 21,95

In herdruk - verschijnt eind januari 2016 - bestel dit boek alvast via info@knnvuitgeverij.nl

Genomineerd voor de JAN WOLKERS PRIJS 2015

'Na lezing durf je nooit meer te maaien' - Trouw

Fotogids grassen, cypergrassen en russen herkennen

Een toegankelijke basisgids voor beginners en gevorderden. Herken snel en betrouwbaar 100 algemene soorten grassen, cypergrassen en russen aan de hand van fraaie kleurenfoto's en unieke detailfoto's. Van riet tot straatgras, van zandzegge tot wollegras en van pitrus tot ruige veldbies.

Met handige informatie over vindplaats, vorm en de verschillende plantdelen, zoals bloeiwijze, zaden, stengels en wortelstokken. Voor iedereen die eens met andere ogen naar grasachtigen wil leren kijken.

- 86 soorten grassen, 43 cypergrassen, en 14 russen uit Nederland en België
- Inclusief cultuurgrassen, zoals rogge, haver en gerst
- Met fraaie kleurenfoto's en unieke detailfoto's van aren, urntjes, beharing en doorsneden van het blad
- Eenvoudige herkenning op basis van veldkenmerken
- Leef- en groeiwijze, voorkomen, vinden en herkennen
- Geschikt voor beginners en amateurs

Een handige gids voor natuur- en tuinliefhebbers, agrariërs en vakmensen.

Ook verschenen: Basisgids Korstmossen en Basisgids Mossen.

190 soorten - snel herkennen - groeiplaatsen

- **Auteur:** Klaas van Dort, Bas van Gennep & Deirdre de Bruyn
- **Prijs:** € 21,95

Mossen van Nederland en België herkennen

Een handige mossengids voor beginners! Mossen zijn relatief onbekend - en daarmee onbemind. Doodzonde, want als je goed kijkt zie je overal een fantastische verscheidenheid aan mossen.

Deze gids is een ideaal hulpmiddel om algemeen voorkomende soorten (en enkele zeldzamere) te leren herkennen. De vele duidelijke kleurenfoto's en heldere indeling helpen hierbij.

- 190 algemeen voorkomende soorten mossen van Nederland en België makkelijk herkennen
- Duidelijke kleurenfoto's en detailfoto's per soort
- Beknopte informatie over ecologie en voorkomen
- Handige tips voor herkenning
- Geschikt voor beginners en amateurs

Een praktische fotogids voor beginners. Handig voor thuis en onderweg. Ook verschenen: 'Basisgids Korstmossen' en 'Basisgids Grassen'.

Klaas van Dort werkte jarenlang als mossenonderzoeker bij Alterra (Wageningen) en heeft nu een eigen ecologisch adviesbureau: Forestfun. Hij deelt zijn passie graag met anderen, onder meer via de BLWG, de vereniging voor onderzoek aan mossen en korstmossen in Nederland. Collega's **Bas van Gennep** en **Deirdre de Bruyn** assisteerden bij de totstandkoming van dit boek.

Mossen herkennen, determineren, wilde planten, natuurgids, mossengids, plantengids, fotogids, flora, Nederland, België

